

Tolsztoj.

Írta : Vári Albert.

Tagadhatatlan, hogy kultúránknak gyors menetű fejlődése nem hozta magával az emberi lélek kívánt emelkedettségét és boldogságát. Tudományos műveltségünkben sok az álfény és hamis csillogás. Az egyoldalú intellektualizmus olyan mezőkre sodorta az embert, amelyeken ok nélkül keresi lelki szükségleteinek a kielégítését. Az emberre nézve mindegy, hogy gőz-, villany- vagy kézi-erővel dolgozik-e, ha lelke sívár és elégedetlen. A repülőgép emelheti testét a magasba, ha lelke alant marad. Száguldhat a gyorsvonaton vagy a gőzhajókon, ha ezek mind távolabb röptik boldogságától. A természet törvényeinek a megismerése, a mechanizmus csodái, a természeti erők megszelídítése növelhetik önbizalmunkat; de nem teszik jobbá lelkünket.

Kultúránk szédítő egyvelegében nincs egy biztos és határozott embereszményünk, amely felé törekszünk s amelyet elérni akarunk. A hajdankor hőse, a középkor szentje és lovagja nem lelkesít többé. Helyükbe ok nélkül állította korunk bölcsészete a durva és kegyetlen „Übermensch“ képét. Nem elégít ki ez a kép minket. Nem kívánatos nekünk. Sőt hidegen fordulunk el tőle. Úgy vagyunk tehát, mint az az ember, aki szalad, de nem tudja hova. Vagy mint a Tolsztoj molnárja, aki nyugodtan és boldogan élhetett volna kis vízi malma után a maga ősi egyszerűségében. De egyszer látva, hogy víz nélkül a malom nem jár, eszébe jutott, hogy tanulmányozza a malom szerkezetét, a vízesési törvényeit. Míg ezekkel elfoglalta idejét és erejét, az alatt elfeledkezett igazi céljáról: a jó és pontos örlésről s így elveszítette az emberek föltételét.

Ilyen körülmények között nem csodálkozhatunk, ha e nagy zűrzavarban és céltalanságban ösztönszerűen körülrajongja a világ azt a prófétai látszattal fellépő embert, aki mint egy újkori Keresztelő

János, nyugodt és határozott hangon figyelmeztet hivatásunkra s megjelöli célunkat. Aki nem ámítja magát és másokat a kultúra hamis csillogásával, hanem maga is visszatér s másokat is visszahív a természet ősi egyszerűségéhez és kezdetlegességéhez, ahol minden a maga igaz mivoltában áll előttünk és semmi sincsen, ami látásunkat zavarná és kilátásunkat elvonná. Ez a Tolsztoj iránya, amelyet nemcsak vallott, hanem életében is megvalósított. Azért nem csodálkozhatunk, ha a nagyvilági élvezetekben elfáradt vagy a kultúrában csalódott lelkek ezrével keresték a természet szabad kebelén, falusi magányában gazdálkodó prófétát, mondván: „Mester! taníts meg minket *élni*; mert mi igazán élni akarunk“.

Hogy Tolsztoj igazán szíven hordozta embertársai boldogságát s hogy ezen céljában nem is járt éppen rossz uton, azt semmi sem bizonyítja jobban mint az, hogy már életében gáncsolói és ellenségei mellett sokan voltak, akik föltétlen híveivé szegődtek, akik szeretetök és rokonszenvük minden kincsével elhalmozták. Így méltán mondhatta el azt, amit nem minden próféta vehet ajkaira: „Örvendetes tudni, hogy az ember hatással van másokra, mert csak akkor győződhetik meg, hogy igaz tűz ég benne, ha az a tűz gyújt is“.

Bármiképpen gondolkozzunk a nagy oroszról; bármilyen szempontból vizsgáljuk irányát és működését; de egyet nem tagadhatunk meg tőle. Nem tagadhatjuk meg azt, hogy egész életében őszintén kereste az igazságot, hogy bármilyen nagy áldozatra is kész volt abban a tudatban, hogy ez által az igazságot megközelítheti. Nem tagadhatjuk meg tőle azt, hogy a miként ő lelke minden gyökérszálával a jóhoz, a lehető legjobbhoz ragaszkodott: úgy minden igyekezete oda irányult, hogy másokat is a lehető legjobbakká tegyen. Így bármilyen eredményre jussunk az ő működésének a megítélésében; de szándékának tisztaságát, törekvésének szentségét, cselekedetei forrásának a tisztaságát kétségbe nem vonhatjuk.

De éppen az az őszinteség, amellyel ő kezelte az élet egyes kérdéseit, teszi kötelességünké, hogy mi is hasonló nyíltsággal mutassunk rá egyes tévedéseire és túlzásaira is, amelyek a legtisztább indulat mellett sincsenek kizárva.

Az első és főtévedése, amiből a többi is természetszerűleg következett, az volt, hogy egyoldalúan ítélte meg a társadalmat s annak *kultúráját*. És az egyik szélsőség a másik szélsőségbe ragadta.

A tudomány és műveltség hamis csillogása mellett nem látta meg a sok értékes drága gyöngyöt, amit előrehaladott kultúrájának minden téren fölszínre hozott. Ideálisan gondolkozó lelke annyira szerette az igazit, a természetest, hogy kész volt az egész társadalmi életet megvetni azért, mert abban az ő fennkölt eszményét nem látta megvalósulva. És éppen ez az ami az ő törekvésének, lelkes fáradozásainak bizonyos utópisztikus színt kölcsönöz. Az eszmény és valóság soha sem fedí egyik a másikat. Amint emelkedünk főlebb és főlebb az eszményiség hegyére: úgy növekedik látókörünk, fejlődnek gondolataink s alakulnak át kilátásaink. Az Isten csak az igazság vágyát, de nem magát az igazságot adta nekünk. A miként nincsen rózsza tövis nélkül; s amint a természetben nem csupán verőfény, hanem pusztító vihar is van: úgy az élet is a jónak és a rosznak, az igaznak és hamisnak sajátos vegyületéből áll. A mi feladatunk csak az lehet, hogy a gyomot irtsuk, pusztítsuk, hogy a rosznak eláradását megakadályozzuk. De hogy a konkolyt és töviset örökre kiirtsuk, hogy a bűnt egyszer s mindenkorra lehetetlenné tegyük: az nem áll hatalmunkban.

Tolsztojnak az igazért dobogó szíve mindenütt csak a jót és nemest akarta látni s mivel egy csapásra nem alakíthatta át a világot, nem törölkötte el a bűnt: elfordult a társadalomtól s ment vissza a természethez, melyet még az emberi kontár kéz meg nem ronthatott, melyet a hamis kultúra ki nem forgatott a maga mivoltából. „Azt hiszem — mondja „A feltámadás“-ban —, hogy az emberi szívből minden rosz eltűnnék, a természettel, minden szépségnek és jónak közvetlen kifejezésével való érintkezésben“. Ezért hibáztatja a kultúrát, mely magas házakat épít s az utakat kikövezi; mert mind ez a természetnek elrontása. Így lett a „különc“-nek gúnyolt tanuló deákból egy egészen önálló egyéniség, aki az élet, a vallás és a társadalom értékelésének sajátos módját hozta felszínre. Mindenkit érdekelhet tehát, hogy miképpen gondolkozott egy ilyen, új csapáson járó író azokról a kérdésekről is, amelyek minket közelebről érdekelnek.

A maga egyéni szemüvegén keresztül vizsgálta Tolsztoj a *vallást* is s ezért az ő vallása más, mint amit az ő hazájában és az ő kortársai értettek valláson. Hogy az ő vallását megérthessük, ismernünk kell azt a belső lelki átalakulást, amelyen ő maga e tekintetben is átment. Mert minden érzést és gondolatot, amit valaha nyilvánosságra hozott, először ő maga átélte, hogy meg-

feleljen amaz általa föllállított kívánalomnak: „Az író csak annyira szükséges és értékes, amennyire lelke belső munkáját feltárja nekünk“.

Tolsztoj vallásos fejlődésében három fokot lehet megállapítani. Az első fokozatot a hagyományos vallás képezte, amelyet neveltetésével kapott. A görög keleti egyházban született s annak elvei szerint nyerte vallásos neveltetését. Ez az egyház, mely a niceai hitvallással szemben elfoglalt álláspontjában, a nemzeti egyházak fejlesztésében a szabadabb szellemnek, a tisztultabb vallási felfogásnak a színezetét mutatja: idő folytán a nyugati kultúra áldásaitól elzárkózva maga a megkövesült orthodoxia lett. A vallásosságot a hitcikkek föltétlen tiszteletében, a hitet a külső szertartásokban látta. E mellett a babonák és a miszticizmus felhője által az evangélium fényét elhomályosulni engedte. A természetes vallási érzést hiában való külsőségekkel annyira elfojtotta, hogy kebelén valódi nagy vallási jellemek nem is fejlődhettek, amint ezt ezzel ellentétben nyugaton látjuk. Ebben az egyházban született és növekedett Tolsztoj. Ezeknek a dogmáknak az elfogadása képezte vallási fejlődésének első fokát.

Azonban már fiatal korában csodálatos átalakúláson ment át igazságot szomjuhozó lelke. Átlátta, hogy ha az amit vallás címen árul az egyház, igaz vallás: akkor ezen szent név alatt útját állja az emberi boldogságnak. Mert ez a vallás nem egyéb mint szemfényvesztés, melyet a világ megtévesztésére talált ki a rideg papuralom. Ennek a vallásnak egyetlen gyökérszála sincsen a lélekben. Azoknak a dogmáknak ellene mond az embernek esze, érzése és lelkiismerete. Reánk nézve teljesen idegenek. Sőt még akadályul szolgálnak akkor, amikor az igazságot keressük; mert egyenes utunkból, mint a pásztortűz az útazót, eitéritenek. Nem csak hogy fölöslegesek, hanem károsak is. Félre hát velük az útból. Dobjuk ki ezeket a felesleges terheket élethajónkból. És Tolsztoj szakított a vallással. Már 22 éves korában átment fejlődésének második szakába: a *nihilizmusba*. Eldobott minden vallást és minden hitet. Szerinte ezen a téren is a kultúra csak roszat szült. Ezen csak úgy segíthetünk, ha visszatérünk az őseredethez, ami a semmi, a nihil.

Évek multak el ez állapotban, mialatt a kiváló író egyre aratta irodalmi sikereit. Azonban amíg nőtt külső hírneve és dicsősége, keblében valami hiányt, valami fogyatkozást érzett, amit semmi ki nem pótolhatott. Tapasztalnia kellett, hogy az életboldogságot a

nihilizmus útján fel nem találhatja. De hát hova forduljon? Talán visszatérjen az egyház gyámkodása alá? Talán összeszedje a dogmáknak eldobált morzsáit s azokból elégítse ki lelke éhségét? Vagy a metafizikai okoskodások útvesztőjére térjen? Hiszen ezekkel akarta boldogítani az egyház is s éppen ezért szakított vele. Az ő igazságért lángoló lelke a kérdések ezen kereszttüzéiben is megtalálta a helyes kivezető utat. Vissza a Jézushoz! Vissza az evangéliumhoz! hangzott a szózat lelkében. És az 50 éves férfi mohó vágygal ragadja meg a bibliát. Azt szorgalommal tanulmányozza. A Jézusnak abban foglalt szép mondásai, különösen pedig hegyi beszéde, megtermékenyítik lelkét. A jézusi eszmék és gondolatok befolyása alatt keletkeznek legszebb művei, példázatai, elbeszélései. Úgy tetszik neki, hogy itt megtalálta az igaz vallást, amely az élet boldogságának első föltétele. És a Krisztusi eszmék közvetlen hatása alatt megírja „Az én hitvallásom“ című nagy művét. És ezzel átlépett vallásos fejlődésének a harmadik szakába, amelyben élete végéig meg is maradt.

Nem célunk ezúttal a Tolsztoj hitvallásának a részleteibe belemerülni.¹ Minden sorából a Krisztushoz való végtelen ragaszkodás s tanainak rajongó szeretete árad szét. „Hiszem, — úgymond — hogy az a tan az egész világnak boldogságot ad.“ „A törvényt Mózes adta; de az öröm és az igazság Jézus Krisztus által lett.“ Szóval Tolsztoj a Jézusban megtalálta a boldogsághoz vezető legbiztosabb kalauzt. Azonban mégis reá kell mutatnunk hitvallásának egy nagy fogyatkozására. Ez pedig abban áll, hogy amilyen szépen ki van domborítva benne az erkölcsi elem, éppen annyira nélkülözzük azt, amit mi nyugati észjárással a vallás elengedhetetlen tényezőjének tartunk. Értem a hitet. Gyönyörűen kiválogatta a Jézus tanításai közül azokat, amelyek az életboldogságra, a szép és jó élet megvalósítására vonatkoznak, de elhallgatja azokat, amelyek egy élő és személyes Istenben való hitet tételezhetnek föl, akihez Jézus is így imádkozott: „Mi Atyánk.“ Így minden alap nélkül két felé választja az evangélium tanait s ezáltal szinte letörli annak Krisztusi jellegét. Ha mi az ő hitvallásában a *Krisztus* név helyett a *Buddha* nevet alkalmaznók: úgy előtünk állana a buddhista életfilozófia. Mi nem kutatjuk azt, hogy a Krisztus tudományában

¹ I. Péterfi Dénes: „Tolsztoj gróf hitvallása.“ Ker. Magv. XIX. évf. 6. füz.

melyik az értékesebb elem: a vallási vagy az erkölcsi. De azt igen is állítjuk, hogy a kettő együtt alkot egy teljes egészei s aki bármely okból egyiket a másiktól elválasztja, az nem jár hiven a Jézus nyomában. Különbö, amint ezt újabban egy született hindu kifejtette, Tolsztoj életének egyik törekvése az volt, hogy a kereszténységet közelebb hozza a buddhizmushoz. Az ő vallása és a buddhizmus közti rokon vonások: 1. A panteizmus. 2. Az aszkétizmus. 3. Az ember erkölcsi kötelessége az állatok iránt. 4. A vegetárianizmus.¹

Még csak a Tolsztoj *pedagógiai* elveire térhetünk ki röviden. Ebben a tekintetben igen nagy hatással volt reá *Rousseau*. Azért, mint a művelés első föltételét, mint a tanítás alapját úgy állítja be Rousseaunak a gyermekekre vonatkozó nézetét: „Egy egészséges gyermekben, amint a világra jött, tökéletesen meg van a jó, szép és igaz harmóniája, amit mi lelkünkben követelünk. Közel áll még a lélektelenlényekhez, a növényekhez és állatokhoz, — a természethez, mely számunkra mindig a jót, igazat, szépet jelenti.“ Tolsztojnál is ez az egyik szikla-alap, amelyen pedagógiai elveit fölépíti. A másik az ő felfogása a tudományról. Szerinte a mai tudomány nem igaz tudomány. A tudomány meghatározásánál az az első kérdés, hogy mit kíván az élet? És a tudománynak teljesen az élet szükségleteihez kell alkalmazkodnia. Semmi haszna nincsen az embernek abból, ha ismeri az állat- és növényfajokat, a naprendszer titkait, a múlt eseményeit, az uralkodók életét és csatáit. Az igazi tudomány az, amely elejét veszi az erkölcstelenség terjedésének, az opium, az alkohol és a dohány romboló munkájának, amely megtanít a gyermekek helyes nevelésére, az okos táplálkozásra és a földművelésre. A népek nincsen szüksége könyvekre, vasútra, amelyek csak arra valók, hogy a kultúra bűneit terjesszék a falukban. Nincs szükség egyetemekre, mert azok nem tartják szem előtt az élet igényeit. Nem igaz embereket képeznek, hanem a romlott társadalomnak romlott tagokat nevelnek. Nincs nagyobb „erkölcsi zsarnokság“, mint a mai nevelés, melynek az a célja, hogy a gyermekek is olyan emberekké legyenek, mint mi amilyenek vagyunk. Ez a törekvés az emberi önhittségből és gőgből származik s ezért a legkárosabb gyümölcsöket termi. Nem az embernek kell a gyermeket tanítani, hanem megfordítva a gyermeket kell ideal gyanánt tekintenünk. Ezért „Levelek egy hinduhoz“ című művében keletet és nyugatot szembeállítja egymással. Óva inti a

¹ „Nyugat“ 1911. évf. 8. sz.

hindukat, hogy maradjanak meg az ők primitív légkörükben s ne vágyódjanak a nyugat modern élethuzugságai után, mert ezek minden erkölcstelenségnek az okozói.

Emez általános elveket a gyakorlatban is megvalósítani igyekezett Tolsztoj. Jásznája—Polyánában ezeknek megfelelő iskolát állított, amelyben maga is tanított. Az iskolában vezérelv a korlátlan szabadság. A gyermeket nem szabad egyéniségével ellenkező dologra kényszeríteni. Ott nincs semmi rendszer, vagy előírás. De nincsen büntetés is. A tanítványok a legbizalmasabb viszonyban vannak a tanítóval, akinek feladata teljesen a növendékek izléséhez alkalmazkodni. Tolsztojnak legfőbb igyekezete volt, hogy az evangélium erkölcsi tartalmát vigye be az iskolába. Ezért gyönyörű elbeszéléseket és példázatokot írt, melyekben a modern tudománnyal szemben a szeretet világát állítja föl.

Bármilyen tetszetőseknek tűnjenek föl ezek az elvek, mégis reá kell mutatnunk ezeknek nagy fogyatékoságára. És bármilyen bájosnak lássék első tekintetre a tolsztoji iskola, mégis azáltal az emberiség nagy céljai elérhetők soha sem lesznek. Azt mondják a Tolsztoj föltétlen hívei, hogy ő nem a jelennek, hanem a jövőnek élt, hogy elvei kifejtésekor az emberiség végcélját tartotta szeméi előtt. De felfogásunk szerint bármi egyéb lehet az emberiség végcélja, csak éppen az ős természeti állapothoz való visszatérés nem. Azt az állapotot az emberiség sok véráldozat, könnyullatás és verejtékezés árán hagyta el. Már most az oda visszatérést tenni az ember céljává s ezáltal megfosztani azoktól a drága szellemi és erkölcsi javaktól, amelyeket az ezredévek folyamán véres verejtékekkel gyűjtött: a legnagyobb anakronizmus. Szép az a Tolsztoj által beállított szeretet világa, amelyben egyetlen törvény van: a föltétlen altruizmus törvénye. De hogyan mutatna az a társadalom, amelynek minden tagja csak a más boldogságáért élne. A földműves a más földjét művelné, a kereskedő a más üzlete érdekében fáradna. Egy önző társadalommal szemben, amennyire jogosult az altruizmus hangoztatása, éppen annyira lehetetlen a társadalmat ez egyetlen alapra építeni. Aki mégis ezt akarja, az az utópia színes birodalmában jár. Igaz, hogy Jézus is több alkalommal kiemelte a gyermekkor szépségét, mondván: „Ha meg nem tértek és olyanok nem lettek, mint a kis gyermekek, semmiképpen sem mentek be a mennyeknek országába.“ De Jézus itt nem a gyermekség tudatlanságát és szellemi igénytelenségét állítja oda elérendő eszményül, hanem annak a jóságát,

önzettelenségét és ártatlanságát. Nem szellemi, hanem erkölcsi tekintetben lehetnek a kis gyermekek a mi ideáljaink.

Azonban bármilyen sok túlzás és szélsőség legyen a Tolsztoj tanaiban az ő neve mégis beláthatatlan hosszú időn keresztül fenn fog ragyogni az emberiség életének egén. Fenn fog ragyogni, mint egy élő tiltakozás a kultúra hamis csillogásai ellen, amelyek csak arra valók, hogy az embert igazi céljától elvonják, hogy göggyét és önistenítését elősegítsék. Fenn fog ragyogni, mint egy élő tiltakozás a mindent lenéző és kicsinylő tudománynak föltétlen tekintélye ellen, mely az emberiségnek minden más irányú törekvéseivel szemben a maga csalhatatlanságára hivatkozik. És fenn fog ragyogni, mint élő tiltakozás az egyházak amaz irányzata ellen, mely a vallást haszontalan külsőségekbe helyezi s azt a papuralomnak, vagy a saját hatalmi céljainak az eszközévé teszi.

De hozzánk is szól a Tolsztoj szelleme és azt mondja: Igen jól tettétek, hogy a Jézus nevét a metafizikai okoskodások sötét-ségéből kiragadva, az ő történelmi személyiségét tisztázni igyekeztetek, mert nem az isten-ember csodálatos és lehetetlen fogalma szerez nektek üdvöt és boldogságot, hanem az ember Jézus, aki veletek együtt érez és gondolkodik, aki a ti édes testvéretek, jóban és rosszban, kiválóságban és a kísértések ellen folytatott harcban osztályos társatok, aki veletek együtt sír, éhezik, bízik és imádkozik, aki veletek együtt küzd és keresi a lelki tökéletességet. De — azt mondja tovább a Tolsztoj szelleme — ne álljatok meg a fél úton. A célt még nem értétek el. Vallástokban még nincs elég szociális tartalom. Még mindig az eget keressétek s az alatt meginog lábaitok alatt a föld. Istenországát ne magatokon kívül keressétek; mert az „ti bennetek vagyon.” Vallásotok központjába helyeztétek az embert, mert a vallás nem az Istenért, hanem az emberért van. Keressétek és válogassátok meg hát azokat az eszközöket, melyek az emberi lelket fölemelhetik s az embert minél jobbra és nemesbé tehetik. Az elkopott és elavúlt emberfogalmak helyett keressétek meg az igazi Krisztusi embereszményt s azt megvalósítani igyekeztetek.

Éppen azért mi Tolsztojt azon jó lelkek, azon próféták és apostolok mellé helyezzük, akiknek szíve, amíg éltek, embertársaikért dobogott s akik nemcsak őszintén akarták, de igazán munkálták a mások boldogságát, akiknek neve éltető eszmévé finomodva gazdagítja az emberiség szellemi kincstárát.

Újabb irányok a pedagógiában.

Irta: Dr. Gál Kelemen.

(Vége.)

Röviden rá kell még mutatnunk ez irány egy másik hívének, Laynak, működésére, aki Meumannal teljesen azonos módon és eszmekörben fejtegeti a kísérleti pedagógia kérdéseit. Mégis észrevehető némi eltérések.¹

Ő a pedagógiai kísérlet első fokául a hypothesis, másodikul a kísérlet végzését, harmadikul a gyakorlatban való igazolását különbözteti meg. Lay súlyt vet arra, hogy a tisztán pszichológiai kísérlet a didaktikai pszichológiai kísérlettel megkülönböztessék, mert utóbbinál „a kísérleti körülmények a lehetőség szerint egy oktatási óra viszonyaihoz kell hogy alkalmazkodjanak“. Meumann csak anyagot hord az építkezéshez; Lay már építeni akar, mielőtt az anyag együtt volna. Meumann gondosan őrizkedik, hogy az exakt kutatás határait átlépje. Lay mindegyre az elmélkedések és metafizikai konstrukciók világába lép. Meumann részletez, mert az összefoglalást még korainak tartja. Lay összefoglal. Meumann leír, fejteget egyes problémákat. Lay definiál szűk és rövid előkészítés után. Meumann tudatosan és tervszerűen lemond arról, hogy rendszeres pedagógiát adjon. Lay kijelöli a pedagógia helyét a többi tudományok között s megalapozza, azt tanítván, hogy a pedagógia alapja az összes biológiai és szociológiai tudományok.² E szerint a pedagógiának három szigorúan el nem különíthető területe van: egyik a biológia, mely a gyermeket úgy fogja fel, mint testben és lélekben fejlődni törekvő élőlényt. E szempontból a nevelés hivatása az, hogy a fejlődés fokainak megfelelő ingereket nyújtsa s

¹ Experimentelle Pädagogik.

² Experimentelle Pädagogik. 16. I.